

TAALNORM, TAALWERKELIJKHEID EN TAALGEVOEL

De casus ‘hun hebben’

Talendocenten hebben er vaak moeite mee om adequaat om te gaan met gevoelige taalkwesties in de klas. In de les Nederlands gaat het dan bijvoorbeeld om het verschijnsel dat *hun* als onderwerp gebruikt wordt. In deze bijdrage laten de auteurs zien hoe je zulke kwesties kunt beschouwen vanuit de drie T's: *taalnorm*, *taalwerkelijkheid* en *taalgevoel*, waarbij ze de casus ‘hun hebben’ als voorbeeld nemen.

JIMMY VAN RIJT & ASTRID WIJNANDS

Dat taal en taalregels het een en ander kunnen losmaken, is oud nieuws. Maar eens in de zoveel tijd worden we er weer fijntjes aan herinnerd. Onlangs gebeurde dat bijvoorbeeld bij het aantreden van hoogleraar taalwetenschap Hans Bennis als algemeen secretaris van de Nederlandse Taalunie, die zich in een interview had laten ontvallen dat het gebruik van *hun* als onderwerp een grammaticale vooruitgang is. Dat was tegen het zere been van velen, zoals bleek uit een hoofdredactioneel commentaar van Bart Eeckhout in *De Morgen*, dat de sprekende titel ‘Hun hebben ze niet op een rij – opgesodemieterd met je lipje “hun hebben”’ mocht dragen.

Voor docenten Nederlands zijn kwesties als deze bijzonder lastig. Dat werd duidelijk toen de discussie erover losbarstte op de Facebookgroep voor leraren Nederlands. Sommige docenten schaalden zich direct achter de ongenueanceerde oproep van Eeckhout, terwijl andere zich haastten om te wijzen op de veranderende aard van taal. Andere reacties zaten ergens tussen deze uitersten in. Het zijn de uitersten waarmee de leraar zijn doel voorbijschiet, en waarmee geen recht gedaan wordt aan hoe taal werkt in de maatschappij. Ook leren zulke reacties leerlingen niet om kritische taalgebruikers te worden.

Wat die myriade aan reacties in elk geval duidelijk maakt, is dat docenten worstelen met de vraag hoe om

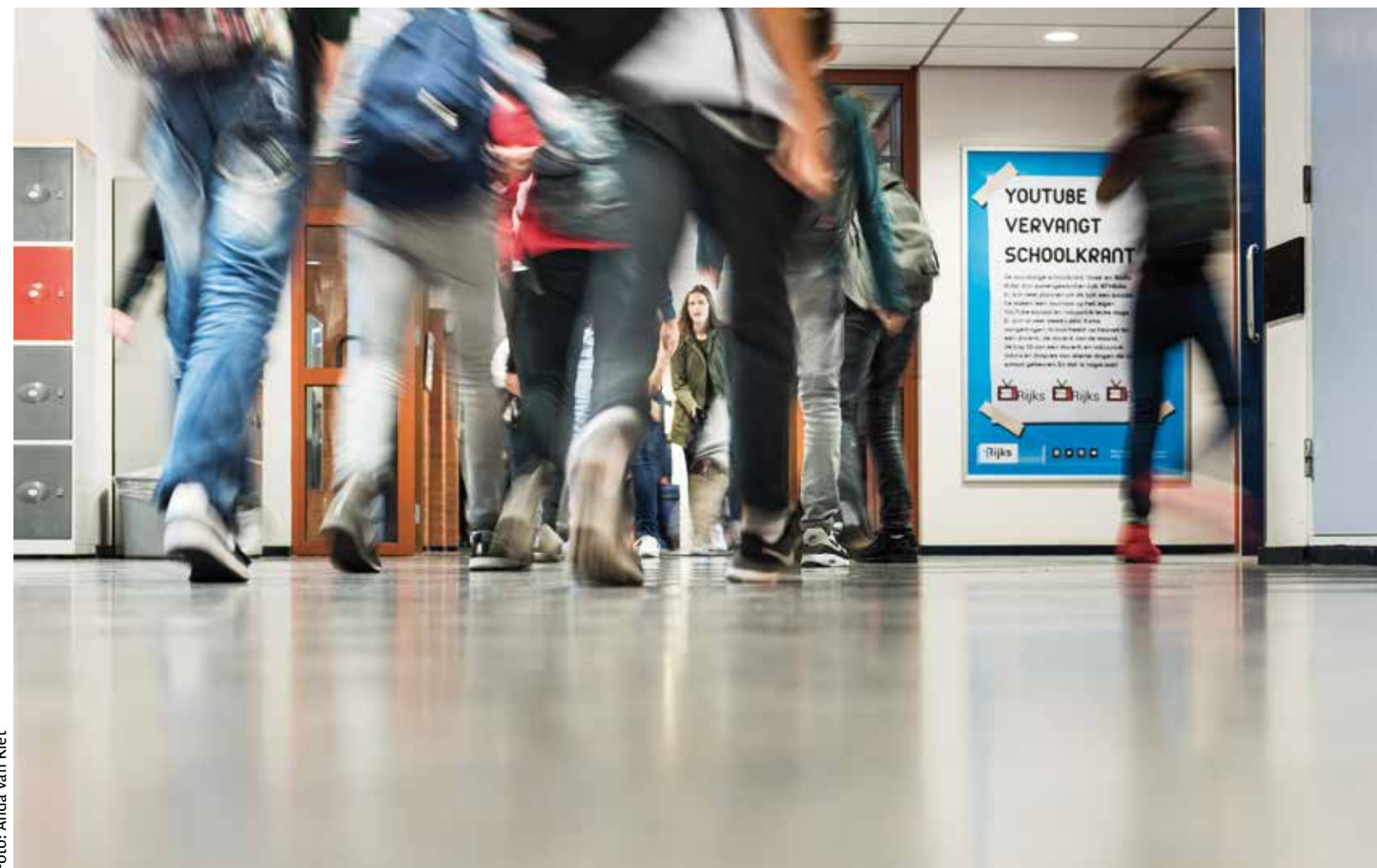

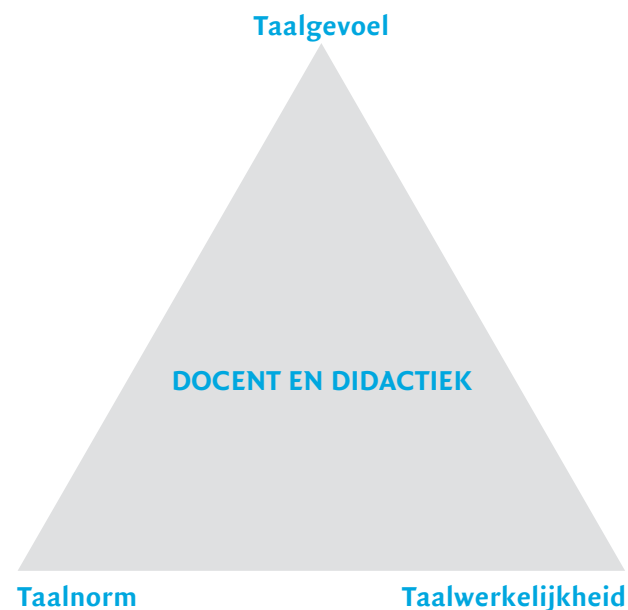
Foto: Anda van Riet

te gaan met dergelijke taalkwesties. Dat heeft met name te maken met het brede takenpakket van docenten Nederlands: aan de ene kant zijn zij taalvaardigheidstrainers die geacht worden de norm te onderwijzen; aan de andere kant zijn ze talendocenten die moeten wijzen op de veranderlijke aard van taal. Dat wordt door Stroop (2016) heel toepasselijk de spagaat van de docent Nederlands genoemd. Het lijkt erop dat die twee kerntaken van de docent Nederlands met elkaar in conflict zijn, maar schijn bedriegt. Vanuit een vakdidactisch oogpunt is juist heel goed te verdedigen dat die twee kerntaken niet zonder elkaar kunnen. In deze bijdrage nemen we de gevoelige taalkwestie *hun hebben* als casus om te illustreren hoe de docent aandacht kan besteden

aan *taalnorm*, *taalgevoel* en *taalwerkelijkheid* (Coppen, 2011, 2012) om de leerling tot een hoger taalbewustzijn te brengen. (Zie figuur voor een schematische weergave van deze drie T's.) We zullen eerst ingaan op de vraag hoe je vanuit elk afzonderlijk perspectief deze kwestie zou kunnen beschouwen.

Taalnorm

Onder de *taalnorm* verstaan we de regels die in het verleden bedacht zijn om het Nederlands te standaardiseren. Als je je houdt aan de regels, voldoe je aan de norm en spreek of schrijf je dus ‘correct Nederlands’. Vanuit dit perspectief zou je dus op grond van de schoolboeken kunnen opmerken: *hun* als onderwerp is fout. Als er in

Schematische weergave van de drie T's: taalgevoel, taalwerkelijkheid en taalnorm. De docent en zijn didactiek nemen een centrale positie in

de lesmethoden al een voorbeeld met *hun* als onderwerp wordt gegeven, dan gaat het vaak alleen maar om het aanwijzen van de fout.

Naast schoolboeken bestaan er in Nederland ook nog andere bronnen die voorschrijven hoe 'het moet'. Zo geeft de adviesdienst van Onze Taal aan dat *hun* als onderwerp in het algemeen wordt afgekeurd. De dienst adviseert *hun* als onderwerp te vermijden, omdat veel mensen dit verschrikkelijk vinden. Overigens gaf de adviesdienst dit advies al in 1954, zo staat te lezen op de site. Je zou immers in kringen komen te verkeren waarin men *hun* als onderwerp afkeurt. Dan word je niet voor 'vol' aangezien. Naast deze duidelijke afkeuring voor *hun* als onderwerp laat de adviesdienst wel zien dat achter het gebruik van *hun* als onderwerp een duidelijk systeem schuilt.

Ook taaladvies van de Taalunie geeft aan dat *hun* als onderwerp geen standaardtaal is. In het Standaardnederlands hoor je *ze* en *zij* als onderwerp te gebruiken. Renkema's *Schrijfwijzer* (2012) geeft het advies *hun* in schrijftaal te vermijden, maar laat dit advies voorafgaan door een beknopte beschrijving van het fenomeen.

Zelfs de descriptieve grammatica de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS; Haeseryn, Romijn, Geerts, De Rooij & Van den Toorn, 1997) velde een prescriptief

oordeel over het gebruik van *hun* als onderwerp. *Hun* als onderwerp komt weliswaar vaak voor in Nederland, de ANS bestempelt dit gebruik wel als fout. Slechts in één opmerking is er iets in de ANS terug te vinden over 'hun' als onderwerp, namelijk in de paragraaf over 'onderwerps- en niet-onderwerpsvormen'. De voorbeeldzin die daarbij gegeven is, heeft het label 'uitgesloten' gekregen.

Kortom, vanuit de taalnorm gezien is de conclusie duidelijk: *hun* als onderwerp is geen correct Nederlands, is geen standaardtaal en je zou in de problemen kunnen komen als je deze norm niet navolgt.

Taalwerkelijkheid

Taalwerkelijkheid gaat over de taalkwestie in de 'echte wereld'. Wat zie je om je heen en hoe zit de kwestie in elkaar? Vanuit dit perspectief valt op te merken dat *hun* als onderwerp zowel in de gesproken als in de geschreven taal frequent gebruikt wordt en dat de opmars ervan volgens taalkundigen niet meer te stuiten valt (Cornips, 2001), ondanks de sterke *hun*-antibeweging (Van Bergen, Stoop, Vogels & De Hoop, 2011). Mede door de sterke reacties die het gebruik van *hun* als onderwerp losmaakt, heerst bij velen de opvatting dat *hun*-sprekers dommer zijn dan taalgebruikers die dit gebruik vermijden (Van Bergen et al., 2011; Stroop, 2017). In de taalwerkelijkheid leidt deze 'taalfout' dus ook tot maatschappelijke afkeuring. De mate van afkeuring is overigens sterk afhankelijk van de positie van de zin waarin het voorkomt: het voornaamwoord voelt zich in hoofdzinnen het best thuis op zinsinitiële positie, waar het gebruik ook meteen tot de meeste ergernis leidt. Zin (1) hieronder wekt volgens Van Hout (1989) meer ergernis op dan zin (2):

- (1) Hun zijn maandag naar de kermis geweest.
- (2) Toen hebben hun een suikerspin gekocht.

De taalwerkelijkheid laat zien dat *hun* als onderwerp bijna uitsluitend wordt gebruikt om naar mensen te verwij-

zen, terwijl vergelijkbare voornaamwoorden als *zij* en *ze* ook naar dingen of zaken kunnen verwijzen (Van Bergen et al., 2011). In meer taalkundige bewoordingen: *hun* is een 'animacy-markeerder', een manier om levende dingen anders weer te geven in taal dan niet-levende dingen. Dat is een verschijnsel dat in vele talen optreedt. Bekijk bijvoorbeeld eens deze twee zinnen (overgenomen uit De Swart, 2007) uit het Malayalam, een Dravidische taal die in India door ongeveer 38 miljoen mensen gesproken wordt:

(3) <i>Avan</i>	<i>oru</i>	<i>pafuvin-e</i>	<i>vanni.</i>
hij	een	koe-ACC	kopen-VT
'Hij kocht een koe.'			
(4) <i>Naan</i>	<i>teenna</i>	<i>vanni.</i>	
ik	kokosnoot	kopen-VT	
'Ik kocht een kokosnoot.'			

In beide zinnen is er sprake van een lijdend voorwerp, maar we zien hier dat de levende referent ('een koe') wel accusatiefnaamval krijgt, terwijl de niet-levende ('een kokosnoot') verstoken blijft van die naamval. Dit verschil is toe te schrijven aan de factor *animacy*.

In het Nederlands zien we dat animacy niet alleen bij *hun* een rol speelt, maar ook in andere constructies, bijvoorbeeld in het verschil tussen (5), (6) en (7) (zie De Swart, 2010):

- (5) De hond beet zijn baasje.
- (6) *De hond beet het brood. (*ongrammaticaal*)
- (7) De hond beet in het brood.

De factor animacy bepaalt ook hier of er een voorzetsel gebruikt moet worden: als de referent levend is (5) blijft het voorzetsel achterwege; als de referent niet-levend is (6-7), is een voorzetsel verplicht om ongrammaticaliteit te voorkomen (6).

Vanuit de taalwerkelijkheid geredeneerd is het dus onwaarschijnlijk dat, zoals veel mensen denken, op den

Vanuit de taalwerkelijkheid geredeneerd is het onwaarschijnlijk dat op den duur *ze* en *zij* geheel vervangen zouden worden door *hun*

duur *ze* en *zij* geheel vervangen zouden worden door *hun*. Het patroon dat we kunnen observeren, is eerder het patroon van een betekenisspecialisatie.

Taalgevoel

Hun als onderwerp is ontstaan in de steden van de Randstad (Van Bree, 2012). Vandaaruit is deze vorm over heel Nederland uitgespreid, maar Vlaanderen heeft deze vorm nog nooit bereikt. In dialecten is *hun* als onderwerp volledig geaccepteerd. Van Bree (2012) laat zien dat *hun* als onderwerp van oorsprong een poging is geweest om netter te spreken, om de dialectvorm *hullie* te vermijden. Tegenwoordig wordt *hun* als onderwerp geassocieerd met de lagere sociale klasse, maar de vorm komt ook voor in de hogere sociale klasse. In schrijftaal komt deze vorm sporadisch voor, in spreektaal des te meer.

Vanuit het taalgevoel beschouwd kan geconstateerd worden dat voor sommigen *hun* als onderwerp heel normaal aanvoelt, terwijl het voor anderen zelfs een ergernis is. Dit laatste wordt versterkt door de constatering dat de taalnorm dit gebruik afkeurt, waardoor taalgebruikers zich gesterkt voelen in hun negatieve gevoel. Dit komt omdat het taalgevoel individueel gevormd wordt vanuit de taalcontext waarin de taalgebruiker opgroeit of verkeert. Als iemand verkeert in een omgeving waar *hun hebben* normaal is, dan raakt het *hun*-gebruik inge-

Het is de taak van de docent om de leerlingen te begeleiden in het beschouwen van taalkwesties vanuit de drie T's: taalgevoel, taalwerkelijkheid en taalnorm

bed in het grammaticale systeem van het individu. Het taalgevoel wijkt dan in dit geval af van de taalnorm. Het omgekeerde kan ook: in een omgeving waarin alleen *ze* en *zij* als onderwerpsvorm worden gebruikt en niet *hun*, zal de taalgebruiker eerder afwijzend staan tegenover *hun* als onderwerp.

Om sociale afkeuring te vermijden, zou je als taalgebruiker die gewend is *hun* als onderwerp te gebruiken, tegen je taalgevoel in moeten gaan ter wille van de taalnorm. Dat is geen eenvoudige opgave. Anderzijds: als je iemand bekritiseert op deze schending van de taalnorm, wordt dat opgevat als kritiek op taalgevoel.

De rol van de docent

Het is de taak van de docent om de leerlingen te begeleiden in het beschouwen van taalkwesties vanuit deze drie perspectieven. Dit kan volgens ons het beste op een onderzoeksmatige manier gebeuren, omdat leerlingen zo zelf ontdekken welke zaken er een rol spelen bij het praten over taalkwesties. De leerlingen zouden drie onderzoeksvragen moeten beantwoorden:

1. Wat vind ik zelf?
2. Wat doet de taalgemeenschap?
3. Wat zijn de regels?

De eerste vraag kan bijvoorbeeld beantwoord worden door alle leerlingen afzonderlijk hun taalgevoel te laten uitspreken. De tweede vraag kan de vorm aannemen van een onderzoek op een gesproken of geschreven corpus van teksten, bijvoorbeeld *Corpus Gesproken Nederlands* (CGN; zie <lands.let.ru.nl/cgn>) of *Delpher* (<www.delpher.nl/nl/kranten>). De derde vraag kan opgezocht

worden in 'officiële' naslagwerken: <taaladvies.net>, de ANS, *Schrijfwijzer*, *Onze Taal*.

Ten slotte kunnen deze perspectieven in een samenvattende discussie geëvalueerd worden. Zo zouden bijvoorbeeld de regels ter discussie gesteld kunnen worden op basis van de taalwerkelijkheid. Op deze manier raken leerlingen bewust van de keuzemogelijkheden die ze in verschillende contexten wel of niet hebben.

Als docent kun je dus zowel de taalnorm onderwijzen als wijzen op de veranderlijke aard van taal, met alle taalkundige achtergronden van dien. Die twee zijn niet met elkaar in tegenspraak. Integendeel: ze vullen elkaar naadloos aan. ■

Wij bedanken Peter-Arno Coppen voor nuttig commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

Jimmy van Rijjt (Fontys Lerarenopleiding Sittard) en Astrid Wijnands (Hogeschool Utrecht) zijn lerarenopleider Nederlands. Momenteel doen zij promotieonderzoek naar respectievelijk taalkundige concepten en het gebruik van referentiegrammatica's in het grammaticaalonderwijs.

LITERATUUR

- Bergen, G. van., Stoop, W., Vogels, J., & Hoop, H. de. (2011). Leve hun! Waarom hun nog steeds hun zeggen. *Nederlandse Taalkunde*, 16(1), 2–29.
- Bree, C. van. (2012). Hun als subject in een grammaticaal en dialectologisch kader. *Nederlandse Taalkunde*, 17(2), 229–249.
- Coppen, P.-A. (2011). Grammatica is een werkwoord. In S. Vanhoorn & A. Mottart (Red.), *Vijftiengigste conferentie Het Schoolvak Nederlands* (pp. 222–228). Gent: Academia Press.
- Coppen, P.-A. (2012, 21 januari). Linguïstisch miniatuurtje: Iedereen minacht de taal. Geraadpleegd via <http://www.neerlandistiek.nl>
- Cornips, L. (2001). Over inherente normen binnen de eigen groep: Hun doen allemaal van die rare woorden, weet je. *Taal en Tongval*, 52, 47–60.
- Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., Rooij J. de, & Toorn, M.C. van den. (1997). *Algemene Nederlandse spraakkunst* (2e ed.). Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff/Wolters Plantyn.
- Hout, R. van. (1989). *De structuur van taalvariatie: Een sociolinguïstisch onderzoek naar het stadsdialect van Nijmegen*. Dordrecht: Foris Publications.
- Renkema, J. (2012). *Schrijfwijzer* (5e ed.). Amsterdam: Boom.
- Stroop, J. (2012). Is 'hun hebben' zeggen echt zo dom? In M. Boogaard & M. Jansen (Red.), *Alles wat je altijd al had willen weten over taal: De taalcanon* (pp. 189–191). Amsterdam: Meulenhoff.
- Stroop, J. (2016, 21 november). De leraar Nederlands en z'n spagaat. Geraadpleegd via <http://www.neerlandistiek.nl>
- Swart, P. de. (2007). *Cross-linguistic variation in object marking*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Swart, P. de. (2014). Prepositional inanimates in Dutch: A case of paradigmatic DOM. *Linguistics*, 52(2), 445–468.

nieuws

Samenwerkend leren begeleiden

Onderzoek laat zien dat het begeleiden van samenwerkend leren complex is. Zo blijkt bijvoorbeeld dat leraren het moeilijk vinden om te zorgen dat groepen taakgericht zijn tijdens het samenwerken.

Uit een recente NWO-reviewstudie blijkt dat een aantal begeleidingsstrategieën over het algemeen een positief effect heeft op de samenwerking van leerlingen. Als leraren zich tijdens het begeleiden richten op het reguleren van de taakuitvoering, dan heeft dit een positief effect op de samenwerking van leerlingen. Leraren doen dat bijvoorbeeld door feedback te geven op strategieën die leerlingen gebruiken of door leerlingen te helpen bij het plannen. Ook wanneer leraren zich richten op het sociale aspect van samenwerken, heeft dit een positieve invloed op de manier waarop leerlingen samenwerken. Leraren kunnen dit bijvoorbeeld doen door feedback te geven op het samenwerkingsproces of door leerlingen te helpen relationele conflicten op te lossen. Daarnaast blijken de begeleidingsstrategieën vragenstellen of doorvragen en het geven van verantwoordelijkheid aan leerlingen een positief effect te hebben op de samenwerking tussen leerlingen. Voor meer informatie, zie <bit.ly/ltm-samenwerking>. NRO

Leesmotivatie

Veel kinderen zijn weinig gemotiveerd om te lezen. Omdat leesmotivatie is gerelateerd aan leesvaardigheid, is het belangrijk te zoeken naar effectieve manieren om de leesmotivatie van leerlingen te bevorderen. In een recente overzichtsstudie van de Erasmus Universiteit Rotterdam geven onderzoekers een analyse van leesmotivatie-interventies die in de loop der jaren zijn ontwikkeld.

Leesmotivatie-interventies bleken over het geheel gezien positieve effecten te sorteren op de leesmotivatie en leesvaardigheid van leerlingen. Aanvullende analyses lieten zien dat interventies die een focus op redenen om te lezen combineren met aandacht voor de bevordering van positieve zelfevaluaties over het geheel gezien het meest effectief bleken voor zowel leesmotivatie als begrijpend lezen.

Analyses lieten daarnaast positieve effecten zien op zowel leesmotivatie als begrijpend lezen van interventies waarin de interesse van leerlingen wordt aangesproken, waarin de autonomie van leerlingen wordt ondersteund en waarin de sociale motivatie van leerlingen wordt gestimuleerd.

De volledige studie is na te lezen op <bit.ly/ltm-leesmoti>. NRO

Zipf's law verklaard

Zipf's law, vernoemd naar de Amerikaanse linguïst George Kingsley Zipf, beschrijft hoe de frequentie van een woord in natuurlijke taal afhankelijk is van zijn rangorde in een frequentietelling. Het meeste voorkomende woord komt twee keer zo vaak voor als het op een na meest voorkomende woord, drie keer zo vaak als het woord daarna enzovoort. 'Ik denk dat je best kunt stellen dat Zipf's law het grootste raadsel van de computationele taalkunde is', aldus Sander Lestrade, taalwetenschapper aan de Radboud Universiteit. 'Tot nu toe is de wet nooit degelijk taalkundig onderbouwd.'

Lestrade toont nu aan dat Zipf's law te verklaren is door de interactie tussen de zinsbouw en regels (syntaxis) en de betekenis van woorden (semantiek) in een tekst. Met behulp van computersimulaties toont de onderzoeker aan dat syntaxis of semantiek op zichzelf geen zipfianse distributie in een tekst tot stand kunnen brengen, maar dat ze elkaar daarvoor nodig hebben.

'In de Nederlandse taal, en trouwens ook in de Engelse, zijn er bijvoorbeeld slechts drie lidwoorden, maar tienduizenden zelfstandige naamwoorden', legt Lestrade uit. 'Je gebruikt voor bijna ieder zelfstandig naamwoord een lidwoord, en dus komen lidwoorden gemiddeld veel vaker voor dan zelfstandige naamwoorden.'

Maar dat is niet voldoende om Zipf's law te verklaren. 'Binnen de zelfstandige naamwoorden heb je ook weer grote verschillen. Ding is bijvoorbeeld veel algemener dan *onderzeeboot*, en kan dus in principe vaker gebruikt worden. Maar om daadwerkelijk frequent voor te komen, moet een woord ook weer niet te algemeen zijn. Als je de betekenisverschillen binnen woordklassen "vermenigvuldigt" met de behoefte aan iedere klasse, dan krijg je een schitterende zipfianse verdeling.'

Voorspellingen op basis van Lestrades nieuwe model blijken volledig overeen te komen met verschijnselen in natuurlijke taal. 'En mijn theorie geldt voor grofweg alle talen, dus niet alleen voor het Nederlands of het Engels.' *Radboud Universiteit*

